

AAGE MADELUNGS BREVVEKSLING
MED ALEKSEJ REMIZOV OG VALERIJ BRJUSOV

AF

PETER ALBERG JENSEN OG PETER ULF MØLLER

I perioden fra 1895 til 1917 bliver den realistiske traditions eneherredømme i den russiske litteratur brudt af en modernisme med en række under-ismer (symbolisme, akmeisme, futurisme m.v.), som i accelererende tempo afløser hinanden. Ismerne bragte manifeste og kampskrifter mod realismen og mod hinanden, men de bragte også en række af Ruslands betydeligste lyrikere: Aleksandr Blok, Andrej Belyj, Osip Mandel'stam, Anna Achmatova, Vladimir Majakovskij, Boris Pasternak.

Perioden er inden for de seneste ti-femten år blevet studeret med en vældig opstemmet energi både i øst og i vest.

Gennem Stalintiden blev de modernistiske dele af periodens litteratur holdt i en slags karantænebarak. Den sovjetiske forskning koncentrerede sig længe udelukkende om at søge de sunde spirer til den socialistiske realisme – og fandt dem især i Gor'kij's forfatterskab. De modernistiske strømninger blev betragtet som frastødende symptomer på den herskende classes åndelige forfald i årene op til revolutionen og overladt til glemselen og Vesten.

Efter tøbruddet har holdningen ændret sig væsentligt. Den modernistiske digtning blev en inspirationskilde for forfattere, som reagerede mod Stalintidens forskønnende, menneskefjerne industrilitteratur, og den sovjetiske litteraturvidenskab begyndte at rette blikket samme vej. Herom vidner en række genudgivelser af modernisters værker¹⁾ og adskillige bibliografiske og litteraturhistoriske værker af høj kvalitet.²⁾

Den forsinkede sovjetiske interesse for perioden har givet den vestlige litteraturforskning uvante muligheder for at gøre sig gældende. En nødvendig forudsætning har dog været, at den pågældende litteratur blev gjort tilgængelig. Det er sket gennem en storstilet genudgivelsesvirksom-

hed i forskellige vestlige lande. I dag er enhver blot nogenlunde kendt tekst fra den russiske modernisme tilgængelig i microfiche-udgaver, og særlig væsentlige bøger og tidsskrifter er blevet udgivet i fotografisk optryk. Det gælder bl.a. tidsskriftet *Vesy* (Vægten), den russiske symbolismes bedst kendte tidsskrift, der udkom i Moskva i tiden 1904-1909.³⁾

'Vesy' var – som titelen antyder – i første række tænkt som et tidsskrift for litterær kritik. Dets redaktør, digteren Valerij Brjusov (1873-1924), søgte meget bevidst at give det et internationalt præg, at gøre det til en pendant til det engelske *Athenaeum*, det franske *Mercure de France*, det tyske *Das literarische Echo* og det italienske *Marzocco*.⁴⁾ Et af midlerne hertil var at sikre en international medarbejderstab, og på de imponerende lister over medarbejderne i tidsskriftets første numre glimrer da også mange udenlandske navne, heriblandt et dansk: Aage Madelung. I 1904 havde Aage Madelung endnu intet navn som dansk forfatter, og der ligger derfor en fristende udfordring i at efterspore, hvorfor Ruslands dengang mest eksklusive litterære tidsskrift rettede søgelyset mod netop ham. Det er dette spørgsmål, der har givet impulsen til de fund og den forskning, der her skal beskrives.

Smørekseptoren i Nordens Athen. Aage Madelung (1872-1949) blev født i Lyby sogn i Skåne. Hans forældre var danske, og han gik i skole i Birkerød, tog 4. klasses hovedeksamen i 1888. Efter en tid ved landbrug i Danmark og Sverige kom han i 1893 til Rusland, hvor han arbejdede to år, ligeledes ved landbrug. I 1897 drog han atter til Rusland, denne gang for at etablere sig som smøropkøber og -eksportør i Vologda, en middelstor provinsby ca. 400 km nord for Moskva. Han stiftede familie og levede sig ind i russiske forhold, men den politiske uro omkring året 1905 ødelagde handelsmulighederne, og i 1906 forlod Madelung definitivt Rusland. Forinden havde han nået at sætte et beskedent aftryk i den russiske litteratur med tre anmeldelser i 'Vesy' og en mindre fortælling i den årlige antologi *Severnje cvety* (Nordlige blomster), bind 4, 1905.

Aage Madelungs arkiv, som findes i Det kongelige Bibliotek,⁵⁾ rummer imidlertid materialer, der giver et mere detaljeret indblik i Madelungs år i Rusland og specielt hans forbindelse med litterære kredse. Af særlig interesse er 7 breve fra den førnævnte Valerij Brjusov, redaktøren af 'Vesy', og 40 breve fra en anden kendt russisk forfatter, Aleksej Remizov (1877-1957).

Dele af Madelungs side af denne korrespondance har vist sig at være bevaret i forskellige sovjetiske arkiver. Der er 14 breve fra Madelung til Brjusov i Leninbiblioteket i Moskva,⁶⁾ ét fra Madelung til Brjusov i

Aage Madelung fotografert ca. 1903 i Vologda.

Gor'kij-instituttet i Moskva,⁷⁾ 5 breve fra Madelung til Remizov i Saltykov-Ščedrin-biblioteket i Leningrad⁸⁾ og ét fra Madelung til Remizov i Puškin-huset i Leningrad.⁹⁾ Korrespondancen mellem Madelung og Brjusov falder inden for årene 1903-1905, mens brevene fra Remizov dækker en større periode: 1903-1932, dog med tyngdepunktet i årene 1903-1906 (27 af de 40 breve). De bevarede breve fra Madelung til Remizov fordeler sig med 3 fra 1911, 2 fra 1912 og ét fra 1913.²⁰⁾ Alle de nævnte breve er på russisk med undtagelse af to tyske fra Remizov.¹⁰⁾

Når Madelung kom i kontakt med disse forfattere, skyldes det, at byen Vologda omkring århundredskiftet ikke var nær så provinsiel, som man kunne tro. I sin egenskab af forvisningssted oplevede den en ejendommelig åndelig blomstringstid, der også kom en frivillig indbygger som Madelung til gode.

Bekendtskabet med Aleksej Remizov blev indledt, da Remizov, som siden 1899 havde været forvist til den nordøstrussiske flække Ust-Sysol'sk, i 1902 blev overført til Vologda. Her havnede han i en kreds af forviste intellektuelle, hvis navne nu ligefrem stråler af berømmelse: A. V. Lunačarskij, folkekommissær for oplysning i de første tolv år efter Oktoberrevolutionen; A. A. Bogdanov, den marxistiske teoretiker hvis ideer lå til grund for proletkultbevægelsen i de første år efter revolutionen; P. E. Ščëgolev, den kendte revolutionshistoriker og Puškin-forsker; N. A. Berdjaev, filosofen; B. V. Savinkov, forfatteren til *Den bleggule hest*, terroristen der dræbte minister Pleve og storfyrst Sergej Aleksandrovič og selv døde i sovjetisk fængsel 1925; I. P. Kaljaev, endnu en berømt terrorist, henrettet 1905.

Remizov har fortalt om denne periode af sit liv i en række erindringsglimt, som han skrev og offentliggjorde på forskellige tidspunkter efter sin emigration fra Rusland i 1921. Her finder vi også omtale af Aage Madelung. Af et i 1927 offentliggjort afsnit, hvis titel *Severnye Afiny* (Nordens Athen) netop sigter til det intellektuelt blomstrende Vologda, fremgår, at Madelung omgikkes kredsen af vordende berømtheder.¹¹⁾ I et andet afsnit, offentliggjort i 1949, tegnes et ikke særlig elskværdigt portræt af Madelung i Vologda-miljøet: „I Vologda boede en dansk smørekseptør, Aage Madelung. Han kunne dårligt sige et ord på russisk. Han elskede bøger, og det bragte os sammen, men det havde aldrig strejft ham at blive russisk forfatter. Under indtryk af 'Vologdas litterære element' – alle skrev jo: Berdjaev, Lunačarskij, Ščëgolev, Savinkov – besluttede han sig imidlertid til at skrive en fantastisk fortælling – og ikke på dansk, men på russisk. Og gjorde det. Fortællingen hedder *Sansara*. Jeg gav selvfølgelig en hjælpende hånd / . . . / Og i min bearbej-

delse havnede Madelungs værk så hos Brjusov. Til alles forbavelse kom fortællingen i 'Vesy'. Samtidig sendte jeg noget af mit eget ind, men der kom intet svar.¹²⁾

Den egentlige genstand for Remizovs irritation er Brjusov med hans påståede svaghed for det udenlandske, men irritationen smitter også af på portrættet af Madelung, hvis russisk utvivlsomt var bedre end Remizov her giver indtryk af. Remizovs og Madelungs indbyrdes forhold har efter brevene at dømme også været hjerteligere end citatet lader fornemme. Endelig er der en regulær fejl: Madelungs fortælling 'Sansara' blev hverken trykt eller antaget af Brjusov. Ikke desto mindre viser citatet, hvordan Remizov, Madelung og Brjusov stod opstillet i forhold til hinanden i 1903: de to førstnævnte prøver fra provinsen at vinde fodfæste i litteraturen, og Brjusov er den berømte mand, der kan hjælpe, hvis han vil.

Madelungs brevveksling med Brjusov. Madelungs brevveksling med Brjusov begynder den 24. august 1903 med en høflig forespørgsel fra Madelung: „For nogle måneder siden overbragte min gode ven Aleksej Remizov Dem min fortælling 'Sansara'. Trods al den beskedenhed, hvormed jeg betragter mit værk, vover jeg alligevel at ulejlig Dem med en bøn: kunne De ikke give mig Deres mening og en æstetisk vurdering.“ 'Vesy' er på dette tidspunkt endnu ikke startet, og Madelung henvender sig til Brjusov i dennes egenskab af redaktør for forlaget 'Skorpion's årlige antologi 'Severnye cvety'.

Brjusovs vurdering kommer en uge senere: „Jeg kan lide den. De ved selv, at den har stærke og sande billeder /. . ./ Men langtfra alt er lige godt i 'Sansara'. Den har noget af det, Fet¹³⁾ kalder 'fejende sving af en ung hånd, der endnu ikke kender måde' – og samtidig nogle langt blegere fyldesider. Hugo har sagt, at hele digterens kunst består i at kunne tie; skønt han selv netop ikke mestrer denne kunst, har han næsten ret. Man må ofre selv det skønne for at skabe det kunstneriske. 'Sansara' kunne være kortere: det er en tung bebrejdelse . . .“. Alt i alt mener Brjusov nok, at 'Sansara' kunne trykkes i 'Severnye cvety', men finder det meningsløst, da Madelung tilsyneladende ikke har i sinde at blive russisk, men dansk forfatter. „Hvilken betydning ville en enkelt ting af Dem have for Dem selv og for den russiske litteratur? Overvej dette spørgsmål.“

Aage Madelung overvejede ikke længe. Allerede den 2. september skrev han tilbage til Brjusov, og hans svar har karakter af en dybtfølt vedgåelse af arv og gæld fra Rusland: „ . . . jeg forstår Deres indvending-

ger; men jeg føler og ved, at ingen i højere grad end jeg kan elske det russiske ord og den uovervindelige stræben mod Skønhed, Styrke og Frihed, som bor i sjælen hos de bedste russere.

Rusland skylder jeg omtrent alt i min udvikling, og det vil have afgørende betydning for mig at se mit værk udbredt på russisk blandt de forfattere, der har efterladt et uudsletteligt indtryk på mig.

At 'Sansara' skulle være mit eneste værk på russisk er kun rigtigt i tilfælde af, at jeg aldrig skriver noget lignende, men jeg har til hensigt omgående at oversætte mine fremtidige værker fra dansk til russisk."

Madelungs forsikringer rokkede tilsyneladende ikke ved Brjusovs ulyst til at lancere ham som russisksproget forfatter. I januar 1904 bliver danskeren imidlertid aktuel for Brjusov i en anden forbindelse – som mulig medarbejder ved det nystartede 'Vesy'. Brjusov vidste tre ting om Madelung, som bragte ham i søgelyset: at han skrev på russisk, at han var engageret i moderne litteratur, og at han regelmæssigt var i København. Det var tydeligvis egenskaber, som et kosmopolitisk avantgardetidsskrift kunne have glæde af, og i et brev af 17. januar stiller Brjusov følgende forslag: „Vil De ikke indvillige i at bidrage til vort 'Vesy', først og fremmest som formidler mellem de russiske læsere og den danske litteratur? Kunne De ikke, før De forlader København, skrive en mindre korrespondentartikel om byens litterære og kunstneriske liv: om nye bøger, om teatrene, om maleriudstillingerne? 'Vesy's tendens kan De naturligvis gætte Dem til.“

Madelung accepterer med glæde, men både i hans brev herom fra Vologda (28. januar 1904) og i den følgende korrespondance med Brjusov bliver det klart, at Madelungs hjertesag ikke er at blive formidler af dansk litteratur, men selvstændig forfatter. Brjusovs særlige ønske angående korrespondentartikel om moderne litteratur kan Madelung ikke opfylde, „for jeg har ingen materialer ved hånden her“.

I stedet bliver Madelungs debut i 'Vesy' en anmeldelse af den norske forfatter Thomas P. Krag's *Sorte Skove*. Emnet var Madelungs egen idé, og over for Brjusov motiverer han forslaget med, at Krag „i betydning og epoke står tæt ved Knut Hamsun“ (28. januar 1904). Brjusov sender retningslinjer for opstillingen af en anmeldelse i 'Vesy' (forfatternavn og titel skal karakteristisk nok anføres på originalsproget) og benytter lejligheden til at stille et nyt forslag, der igen bygger på Madelung i rollen som vindue til Danmark: „Hvis De regelmæssigt ser danske aviser og tidsskrifter, vil De sikkert også kunne meddele os noget af interesse for vor aktualitetsrubrik“ (19. februar 1904).

Madelungs følgende to bidrag til 'Vesy' er ligeledes anmeldelser af

Valerij Brjusov. Maleri af M. A. Vrubel' 1906. Formindsket. Originalens mål uoplyst.

enkeltværker efter eget valg. Det første er Johannes V. Jensens *Madame d'Ora*, som han i flere breve til Brjusov prøver at få antaget hos 'Skorpion'-forlaget til udgivelse på russisk. „En oversættelse af denne bog ved Skorpion interesserer mig meget, idet der i bogen med stort kunstnerisk talent røres ved de mystiske seksualproblemer, som der hidtil kun er skrevet lidt om. Ikke desto mindre kan bogen læses af såvel indviede som uindviede“ (8. maj 1904). Trods dette skudsmål er Brjusov uinteresseret. „Hvad angår udgivelsen af en oversættelse, kan Skorpion foreløbig under ingen omstændigheder påtage sig det. Vore planlagte udgivelser /. . ./ rækker halvandet år frem i tiden: en ret så anselig frist“ (10. maj 1904). Af korrespondancen med Remizov fremgår, at Madelung trods alt fortsætter sine forsøg på at få Johannes V. Jensens roman frem på russisk. I juli 1904 træffer han aftale med A. M. Remizov om, at denne skal oversætte 'Madame d'Ora' efter en tysk oversættelse, men planen blev aldrig realiseret.

Madelungs sidste anmeldelse til 'Vesy' drejer sig om Herman Bangs roman *Mikaël* og sendes til Brjusov den 28. juli 1904 med en undskyldning for, at den er blevet lovlig lang.

I september 1904 er Madelung i Moskva på gennemrejse til Vest-europa og har ved den lejlighed truffet Brjusov. I deres brevveksling træffes de fornødne aftaler om besøget, og i et brev fra 7. oktober hilser Madelung for første gang ikke blot Brjusov, men også hans hustru.

Madelungs egentlige formål med besøget var at afæske Brjusov et konkret svar på, om denne kunne og ville medvirke til offentliggørelsen af hans russisksprogede værker. „Hvis De tager udenlands via Moskva, skulle De kigge ind på 'Vesy' og spørge Brjusov om 'Sansara' og *Erkendelsens Blomst*,“ tilråder Remizov i et brev af 13. september. Brjusov havde længe forholdt sig tavs i dette spørgsmål. Senest havde han i et brev af 27. juli 1904 bedt om henstand med et svar til efteråret: „Jeg skal skrive detaljeret om Deres nye 'Sansara' og om 'Erkendelsens Blomst', så snart jeg får lidt bedre tid, til efteråret engang. Jeg afventer Deres anmeldelser.“ Nu ville Madelung imidlertid ikke vente længere. Den 29. juli gentager han – trods Brjusovs brev – sin forespørgsel. Madelungs hast havde bl.a. den særlige årsag, at en af hans bekendte fra Vologda, filosofen Nikolaj Berdjaev, i løbet af 1904 forventedes at få afgørende indflydelse på tidsskriftet *Novyj put'* (Den nye vej) i St. Petersburg. Gennem Aleksej Remizov, der nøje fulgte Berdjaevs skridt i tidsskriftsverdenen,¹⁴⁾ fik Madelung løbende og måske lidt for lovende underretning om mulighederne her.

Besøget hos Brjusov har imidlertid ikke bragt den ønskede afklaring,

for den 12. marts 1905 skriver Madelung atter fra Vologda til Brjusov angående sine arbejder: „Af Deres tavshed forstår jeg, at det er ubehageligt for Dem at give mig afslag. Da min mening om trykningen af disse ting har ændret sig i den forstand, at det nu ikke længere kan spille samme rolle for mig som før, så beder jeg Dem returnere manuskripterne /.../.“

En ironisk skæbne har dikteret disse linjer i det sidste brev mellem Madelung og Brjusov. Da Brjusov modtog det, var fjerde bind af 'Severnye cvety' – indbefattet Aage Madelungs 'Erkendelsens Blomst' – for længst gået i trykken.

Aage Madelungs anmeldelser i 'Vesy'. På baggrund af Brjusovs tydeligt tempererede interesse for Aage Madelungs egne værker er det rimeligt at betragte offentliggørelsen af de fire siders prosa, der udgør 'Erkendelsens Blomst', som en erkendtlighed fra Brjusovs side for Madelungs medarbejderskab ved 'Vesy'. Dette medarbejderskab var ganske vist ikke nogen umiddelbar opfyldelse af Brjusovs ønsker – Madelung fulgte i dette arbejde som omtalt sin egen læsning og ikke redaktørens bestillinger. Netop derfor siger de tre anmeldelser ikke blot noget om de anmeldte bøger, men også om hvad der optog Madelung på dette tidspunkt.

Anmeldelsen af Thomas P. Krag's 'Sorte Skove' ('Vesy', 3, 1904, s. 59-60) har to hovedafsnit. Det første introducerer Thomas P. Krag, det andet refererer detaljeret handlinggangen i novellen *Ivar Jost*, der hævdes at være repræsentativ for hele novellesamlingen. Krag sammenholdes med Hamsun: „Deres fædreland ejer ikke større besyngere af den frie kærlighed. I deres synske forfatterskab smelter menneskets stemning og naturen sammen til et hele. Den pinefulde tvedeling forsvinder. Deres tunger opsender flammende bønner til fænomenernes instinktive princip: kærligheden, og omstrålet af dens gnister, der lyste allerede i urtågerne, mister døden sin gru“. Om Krag's sprog fortæller Madelung sine russiske læsere, at det næsten ikke adskiller sig fra dansk – og en sådan bemærkning var unægtelig på sin plads, når bladets danske medarbejder debuterede med at anmelde en norsk bog.

Nøglebegreberne kærlighed, dualismens ophævelse og dødens overvindelse har også bestemt Aage Madelungs interesse for Johannes V. Jensens 'Madame d'Ora'. Forfatterne af nærværende artikel skylder professor, dr. phil. Oluf Friis tak for oplysninger om forbindelsen mellem Johannes V. Jensen og Aage Madelung på dette tidspunkt, i særdeleshed for en henvisning til tre breve fra Aage Madelung til Johannes V. Jensen omkring tidspunktet for anmeldelsen af 'Madame d'Ora' i 'Vesy', 5,

1904.¹⁵⁾ Madelung traf formentlig Johannes V. Jensen under sit ophold i Danmark i slutningen af 1903. Den 13. marts 1904 skriver han fra Vologda til Johannes V. Jensen og takker for tilsendelsen af romanen 'Madame d'Ora' og kommenterer den indgående og begejstret. Flere af formuleringerne fra dette brev går igen i anmeldelsen, andre synes at fortsætte diskussioner, som de to forfattere har ført under deres møde. Madelung følger en tankerække, som vi genkender fra anmeldelsen af Krag: „ . . . der aabner sig uhyre Perspektiver, naar man har grublet sig frem til en Overskriden af Dødstærskelen. Tanken er ikke ny. Alle Religioner har løst Spørgsmaalet med en ny Verden i Udsigt, har drevet Tuskhandel med Huder og Ildvand. Vor Tid føler allerede paa mere realistisk Grund en ny Læres Fødselsveer. Det er Læren om selve Døden, om Stoffets Væsen. Som det nye Grundstof – hvis det er det – har vendt op og ned paa den gamle Chemi, og peger i Retning af en alt Stoffets Enhed, saaledes stiger støttet dertil Monismen i Filosofien som en ny Sol over Verden fortærende Dualismens Kød og Sjæl, der forvirrede vor Tanke.

Allerede som Dreng tvivlede jeg bl.m.a. ogsaa paa Grundstofferne og i en senere Alder, da jeg fordybede mig i Sexualismens Mysterier følte jeg under Parringsakten alle de Tings Uvirkelighed, som vi føler og lever i til Dagligdags, der i mellem ogsaa Tid og Rum. Jeg er ikke Videnskabsmand, men Grubler, og det kan godt være, at det De og jeg har tænkt paa, er Nonsens for Videnskabsmandens Lygte, men jeg er overbevist om, at ikke blot Døden kan vindes, men at enhver Tanke, der griner mig i Møde med sin Gaadefuldhed kan løses.“

Med mere direkte Adresse til 'Madame d'Ora' skriver Madelung: „For mig er den stor, fordi De ikke veg tilbage for – i overensstemmelse med det, der føles som en indre Sandhed –, at knytte den højeste Sexualisme sammen med den højeste Erkendelse.“

Johannes V. Jensen svarede i et brev af 23. marts 1904, som tilsyneladende ikke er bevaret, men som citeres udførligt i Madelungs anmeldelse. Madelung roser i anmeldelsen Johannes V. Jensen for i den nye bog at trænge „ned i menneskehjertets allerhemmeligste dyb“ og fortsætter: „med sin psykologiske profeti om 'det nye menneske' er denne bog en af de mest interessante romaner, måske ikke blot på dansk. Den tilstræber at løfte sløret for tingenes væsen, at åbne nye horisonter for en ny mennesketype.“ Efter en gennemgang af romanens handling og persongalleri slutter Madelung sin anmeldelse med at citere Johannes V. Jensens brev: „De har ret. Jeg har villet skildre selve drivkraften. Ved ordet videnskabsmand har man altid forstået én, der gennem sine

abstraktioner gik hinsides det sanselige. Jeg har villet skildre en elsker i det transcendentale. Men samtidig har jeg også villet skildre en sensuel tænker i hans forhold til den grove verden udenom, hvor han må bukke under efter loven om, at det sidst erhvervede er det første, der mistes. Man sparkede mig i maven, mens jeg ubeskyttet så opad og navigerede efter stjernerne. Frøen udvikler sig ved at halen forkortes. Det nye menneske mister aggressioner og bliver bytte for snyltere. Romanens helt symbolske betydning ligger derfor i, at 'mennesket', der i forhold til det nye menneske er et 'missing link', *et lavere menneske*, opdager denne – fra et zoologisk synspunkt – svage almægtige (eremitkrebsen er jo forsvarsløs, mens den skifter til et større hus) og beslutter sig til at plyndre dens hjerne og ved samme lejlighed vælte sine egne forbrydelser over på 'immoralisten'.

En begrænsning i Madelungs opfattelse af værket er vel nok hans ensidige betagelse af perspektiverne i Edmund Halls eksperimenter. Om 'Madame d'Ora' meddeler anmelderen kun, at hun „er tegnet i stærke farver, men selv om bogen bærer hendes navn, tiltrækker hun sig mindre opmærksomhed end Hall.“

Madelungs begejstring for Johannes V. Jensens roman var stor, og det samme var hans anmeldelse, for stor efter redaktionens mening. I et brev fra 23. juni 1904, hvor Madelung fortæller Johannes V. Jensen om anmeldelsen, hedder det: „Skulle De ønske at gengive den på Tryk hjemme – som Curiosum!? – sender jeg Dem gerne det Redaktionen klippede ud, da det mere vedkom Dem end Bogen. Det var for øvrigt det smukkeste.“

I samme brev underrettes Johannes V. Jensen om de anstrengelser, Madelung udfolder for at få romanen oversat til russisk. Johannes V. Jensen skal sende den tyske udgave, Remizov skal oversætte, Madelung skal revidere oversættelsen, og honoraret skal deles i tre portioner. Når dette projekt ikke blev til noget, skyldes det dels manglende beredvillighed fra forlæggerens side ('Skorpion' var som nævnt ikke interesseret) dels måske, at den tyske udgave af 'Madame d'Ora' lod vente på sig. „Min Oversætter, Remizov, græder fordi 'Madame d'Ora' udebliver nu i den frie Sommertid“, skriver Madelung i marginen på sit brev til Johannes V. Jensen af 11. august 1904.

Madelungs egentlige ærinde med dette brev var ellers at bede Johannes V. Jensen om at henvende sig til Herman Bang for at formå denne til at give Madelungs søster privattimer i „scenisk Kunst“. For at udruste Johannes V. Jensen til dette hverv, nævner Madelung diskret: „Jeg har i næste No. af *La Balance* en Artikel om ham og 'Mikaël'.

Strukturen i anmeldelsen af Bang ('Vesy', 8, 1904, s. 57-58) genkendes fra de to forudgående: først en summarisk præsentation af den udenlandske forfatter, dernæst et detaljeret handlingsreferat. Bang er, skriver Madelung, stilist ligesom J. P. Jacobsen. „Man mærker, at han tror på ordenes sjæl, at han gennem den sande skabergernings pinefulde ekstase strækker hænderne frem mod dens åbenbaring.“ Det fremgår af brevene til både Brjusov og Johannes V. Jensen, at Madelung følte handlingsreferatet som en beklagelig nødvendighed. Hans gentagne suk i den anledning vidner om, hvor lidt han følte sig hjemme i denne genre.

Madelungs russiske værker. Hovedsagen for Madelung var, som brevene bevidner, hans eget skønlitterære forfatterskabs udvikling og tarv. Gennem Vologda-årene skrev Madelung mindst to fortællinger og to skuespil, og disse arbejder indtager en fremtrædende plads blandt emnerne i hans brevveksling med Brjusov og Remizov.

Det tidligste er 'Sansara'. Fortællingen blev aldrig offentliggjort, men manuskriptet, der i årene 1903-1905 vandrede frem og tilbage over flere russiske redaktionsskriveborde, er bevaret i Aage Madelungs arkiv i Kgl. Bibl., endda i to eksemplarer: ét i Madelungs egen håndskrift og ét i Remizovs renskrift. Indholdsmæssigt er de to manuskripter identiske.

Da Brjusov i slutningen af 1903 havde kritiseret 'Sansara' (jf. s. 208-11), foreslog Madelung først, at Brjusov selv foretog de nødvendige rettelser, for at fortællingen kunne trykkes. Det forslag svarede Brjusov ikke på, og da Madelung vendte tilbage til Vologda efter sit besøg i Danmark omkring nytår 1904, gik han selv i gang med en revision. „Alle Deres kritiske bemærkninger om den falder mig nu i øjnene, og jeg er allerede skredet til en gennemgribende omarbejdelse / . . / Derfor beder jeg Dem overlade det eksemplar, De ligger inde med, til ilden og glemselen“, skrev Madelung til Brjusov 13. februar 1904. Den nye variant fremsendes til Brjusov den 12. juli samme år, formentlig i Remizovs renskrift.¹⁶⁾

'Sansara' er på det psykologiske plan en højdramatisk fortælling. Den handler om et erkendelsesgennembrud langt hinsides den normale bevidstheds grænser. Jegfortælleren trænger efter en voldsom symbolsk kamp mod sin jordiske halvdel ud af tid og rum, ud af det evige kredsløb af fødsel og død, og genfinder sin kærlighed fra en tidligere eksistens, hvor han har været vogter af en indisk rajahs skatkammer og har elsket rajahens smukke datter Siamaja. De genforenede elskende bereder sig et sidste leje af palmeblade i skatkammeret i Benares, og der synes at gå en direkte vej fra deres favntag til Nirvana. De to sjæle har dog alligevel næppe undsluppet de jordiske eksistensers kæde, for i et afslut-

Sansara.

„Положи меня, как не-
зависимое сердце твое,
как перстень на руку
твоею: ио врата, как
смерть любовь, и твоя,
как прелесть, и в
носней“.

Твоя прелесть.

Дни твоя не в один из твоих дней, но
твоя жизнь считается кристальною для не-
зависимых, но в один из твоих, которые
свободны для человека, но в
его чувствах находятся утраты и страсти
на друг его.

А впрочем, чтобы быть выше и сильнее
Всего и Всего и бы, впрочем, чтобы не быть
и жить так же, как бы в твоем бы
и в твоем, — и в твоем и в твоем

А, подобно Твоему, впрочем, от твоего
Всего, и в твоем, как бы и в твоем
и в твоем и в твоем и в твоем.

Есть чувства и страсти, которые
в твоем и в твоем и в твоем,
как бы и в твоем и в твоем, как

tende afsnit introduceres som fortæller en arkæolog, der under udgravninger i Benares undertiden føler, at han har været der før, for længe siden. Da han – hjulpet af sin dunkle erindring – finder et skatkammer, hvor et stort og et mindre skelet ligger indslunget i hinanden, genkender han sin elskede og sig selv og dør med navnet „Siamaja!“ på læberne.

Sproget er voldsomt, overmættet med lidenskabelige udbrud og grelle, grandiose sammenligninger. „Tid og rum blev til døde lyde. Vi fløj gennem myriader af eksistenser, der sønderbrødes som bragende isflager på tilfrosne oceaner.

De skiftende generationers forfængelighed og smerte klang i os som en frygtelig forbandelse, som et larmende hav med knuste armadaer, men tvivl og lidelse er tankens drivkraft til nye erobringer – det bitre lægemiddel, som De Nye Mennesker vil føre på deres fane, når de hen over De Skillende Afgrunde, der bugner af lig, uddriver selve Døden fra menneskeåndens domæne . . . Thi kærligheden er din søster, du mægtige verdenssmerte, nej, hun er dit væsens hemmelige hustru, og gåden, som vi sådan tørster efter, stråler i hendes hjerte som en alt genspejlende sten.“

‘Sansara’s psykologiske og metafysiske problematik – spørgsmålet om dødens realitet, om sammenhængen mellem kærlighed og erkendelse af tilværelsens inderste gåder – gør det forståeligt, at Madelung i den grad har oplevet ‘Madame d’Ora’ som vedkommende. I sit brev til Johannes V. Jensen af 13. marts 1904 taler Madelung om „alt dette samstemmende“, der fængsler ham, og fortsætter: „Forskellen mellem os er kun den, at jeg har abstraheret mig selv og alt saa vidt, som min Hjerne taaler det, medens De endnu har noget af Urtaagens Gæring tilbage i Dem.“

Det er ikke utænkeligt, at mødet med Johannes V. Jensen i slutningen af 1903 ligefrem har givet Madelung impulser til at omarbejde ‘Sansara’. Stilistisk er forbilledet imidlertid et andet. Det er en kompliment til Brjusovs litterære sporsans, at han straks identificerede påvirkningen fra den polske forfatter Stanisław Przybyszewski i ‘Sansara’. Hans første brev til Madelung (30. august 1903) slutter med et ikke helt troskyldigt spørgsmål: „Jo! Jeg glemte en enkelt bemærkning. En række sider af ‘Sansara’ minder stærkt om Przybyszewski, f.eks. hans *Dødsmesse*. Har De læst den?“ Som vi skal se, havde den polske modernist en henrevet menighed i Vologda.

Madelungs anden fortælling, ‘Erkendelsens Blomst’, gentager delvis ‘Sansara’s problematik om frigørelse fra kredsløbet af fødsel og død og om kærlighedens sammenhæng med erkendelsen. Fortælleren og hans

„broder“ vandrer gennem et symboltungt landskab, først over en ørken, så forbi en nøgen kvinde „med fine læber, på hvilke jordens og alle stjernebilleders lidenskaber havde sat deres uudslettelige præg“ og til slut ind i en uddød by, hvor Erkendelsens Blomst gror. I sin stil ligger fortællingen nær ved 'Sansara' og kan i dag næppe læses som andet end et særpræget monument over en vistnok enestående episode i de dansk-russiske litterære forbindelser: en danskers forsøg på at gøre sig gældende som russisksproget forfatter.

I sommeren 1904 er Madelung travlt optaget af at skrive et skuespil med titlen 'Slægten Ultra' og undersøger publikationsmulighederne både i Danmark og Rusland. Skuespillet, der formentlig blev skrevet på dansk, synes ikke bevaret.

To år senere, i december 1906, da Madelung definitivt har forladt Rusland, sender han et skuespilmanuskript på tysk til Remizov for at denne kan bedømme mulighederne for at få det opført og trykt i Rusland. Dets titel er *Russisk Nocturne*. Remizovs vurdering er ikke særlig opmuntrende: „Det er nok interessant for udlandet. Ikke for russere, tror jeg /.../ Det har ikke nogen ny, pulserende åre. Russerne kender i forvejen den slags for godt fra Dostoevskij. Det er min helt personlige mening. Stykkets komposition er uoriginal /.../ Sådan skrives der hundreder af stykker ...“ (11. januar 1907).

Skuespillet er aldrig blevet trykt, men har været tæt på offentliggørelse i Tyskland. I Madelungs arkiv i Kgl. Bibl. findes to eksemplarer af en kontrakt med forlaget Erich Reiss angående *Russisches Nocturno*, dateret 10. februar 1910. Hen over det ene eksemplar har Madelung noteret: „Stykket tilintetgjort, da det ikke ønskes spillet eller trykt. A. M.“

Ikke desto mindre er der blandt skuespilmanuskripterne i Madelungs arkiv bevaret et manuskript på dansk, som – skønt det mangler de første sider, inkl. titelblad – kan identificeres som 'Russisk Nocturne'. Remizovs diskussion af stykket i brevet af 11. januar 1907 rummer tilstrækkeligt med oplysninger om personnavne og enkelte episoder til, at man kan fastslå det pågældende manuskripts identitet.

Der er tale om en enakter, hvis handling foregår i løbet af en nat på et russisk bordel. Den prostituerede Anna myrder gæsten Stern, da hun bliver klar over, at denne indirekte har forvoldt hendes søsters død. I dette forløb er der indkilet en episode, som afspejler de dengang aktuelle ideologiske modsætninger i Rusland. En ultrareaktionær russer med det repræsentative navn Ivan Ivanovič dukker op på bordellet og lufter sine meninger. I fremstillingen af denne figur bygger Madelung på sine indtryk fra revolutionsåret 1905 i Rusland. Det samme erfaringsmate-

riale ligger til grund for nogle af de bedste sider i hans første danske bøger: novellesamlingen *Jagt på Dyr og Mennesker*, 1908, artikelsamlingen *Opbrud*, 1909, og romanen *Elsker Hverandre*, 1912.

Remizovs breve. Madelung's mest trofaste kontakt i det russiske kulturliv var forfatteren Aleksej Remizov. Det er ikke noget kendt navn herhjemme: han er aldrig blevet oversat til dansk – på trods af, at han flere gange stillede Madelung forslag i den retning.¹⁷⁾ I Sovjetunionen har Remizov længe været gemt hen, bl.a. fordi han i 1921 forlod Rusland. Ikke desto mindre har Remizov haft betydelig indflydelse på en række af tyvernes bedste sovjetiske prosaforfattere, og interessen for hans forfatterskab vokser stot i øst og i vest.

Remizov nærrede en indforstået kærlighed til det gamle Rusland. Sprogligt kom den til udtryk i en kurios entusiasme for ordbøgernes særeste sider og for tilgroede markveje i syntaksen. „Gammelrussiske kniplinger“ betitlede kritikeren A. Izmajlov træffende sin artikel om Remizov fra 1913.¹⁸⁾ Den særlige sprogbrug gik hånd i hånd med en kalligrafisk mani, en stadig, barnlig henrykkelse ved selve pennespidsens møde med papiret, og hovedparten af brevene til Madelung fremtræder som en løjerlig, fri efterligning af gammelrussiske dokumenter. Undertiden fortættedes den antikvariske atmosfære omkring et brev ved at Remizov benyttede særligt indkøbt gammel skrivepapir. For eksempel er brevet til Madelung fra 11. maj 1909 skrevet på papir fra 1783. De kalligrafiske tilbøjeligheder fandt også afløb i dedikationer i de eksemplarer af Remizovs værker, som forfatteren i tidens løb forærede Madelung, og som nu er i Kgl. Bibl.s besiddelse.

De fyre breve fra Remizov til Madelung følger nye detaljer til den russiske forfatters tidlige biografi, til hans første værkers tilblivelses- og udgivelseshistorie. I slutningen af maj 1903 forlod Remizov Vologda for at slå sig ned i den sydrussiske by Cherson som oversætter og litterær konsulent for V. S. Mejerchol'ds teatertrup 'Tovariščestvo novoj dramy' (Selskabet for moderne dramatik). Brevvekslingen med Madelung blev indledt i sommeren 1903. Hovedparten af Remizovs breve er skrevet i årene 1903-1905. De afspejler hans anstrengelser for at befordre udviklingen af det moderne teater og i særdeleshed hans overvejende fejlslagne forsøg på at blive Stanisław Przybyszewskis russiske oversætter. De bringer detaljer om hans omskiftelige vandel i det sydrussiske og om den første tid i St. Petersborg, hvor han bosætter sig ved forvisningsperiodens udløb 1905.

Om Przybyszewski skriver Remizov til Madelung med en særlig ind-

Aleksej Remizov. Tegning af M. V. Sabašnikova 1907. Formindsket. Originalens mål uoplyst.

forståethed, der røber, i hvor høj grad den polske forfatter har præget deres litterære samvær i Vologda. Specielt synes Przybyszewskis prosadigt *Vemod* (på polsk: *Tęsknota*) at være en fælles streng, der blot skal strejfses ganske let for at fremkalde en fylde af Vologda-minder. Remizov havde i Vologda oversat dette digt til russisk i samarbejde med den polskkyndige terrorist Kaljaev, og et eksemplar af denne oversættelse, der aldrig er blevet offentliggjort, selv om den i følge Remizovs brev af 9. september 1903 har vundet Przybyszewskis overstrømmende anerkendelse, findes i Madelungs arkiv.¹⁹⁾ Der er adskillige stilistiske og enkelte verbale overensstemmelser mellem denne oversættelse og Madelungs 'Sansara'.

Remizov prøver, så godt han kan med sin ret beskedne indflydelse i den litterære verden, at hjælpe Madelung i dennes anstrengelser for at vinde fodfæste i den nye litteratur. Han reviderer og kalligraferer såvel 'Sansara' som 'Erkendelsens Blomst' og taler Madelungs sag over for både Brjusov og Berdjaev. Også Madelungs tidlige skuespil prøver han at finde russiske aftagere til, dog uden held.

Remizov opretholdt forbindelsen med sin danske ven også efter dennes udrejse i 1906, omend med voksende afbrydelser. Som regel meddeler Remizov i disse breve detaljer om sine vanskelige udgivelser. Et enkelt brev fra 17.3.1908 adskiller sig ved at være tæt kantet med avisudklip. „Jeg tror, mine egne ord vil lyde mere hjemlige i dette selskab og bringe en lugt af det kære Rusland ud til Dem“, forklarer Remizov. Udklippene, der således skal minde Madelung om Rusland, er en udsøgt collage af grufulde og absurde begivenheder. Der er et referat fra en retssag mod en hospitalsinspektør, der anklages for at have sat sig på en vis general Muravskijs lig og råbt: „I levende live sad du på os; lad mig nu sidde på dig“; en oplysning om en stationsbestyrer, der „i et anfald af religiøs vanvid“ har stukket sin datter ned; en længere beretning om munken Fedotuška, der er anklaget for at have lokket gudsfrygtige koner ud til sin eremitbolig og kvalt dem, så der efterhånden opstod „en hel kvindeskirkegård“; en oplysning om et røverisk overfald på åben gade, hvor offeret fik skåret underlæben af; en efterlysning af en far, som er gået hjemmefra efter at have lagt følgende besked: „Kære børn, led efter mig i grøften over for banegården“ – o.s.v. Det er det samme mørke, groteske og brutale Rusland, vi møder i mange af Remizovs bøger.

I årene 1912-1922, hvor Madelung levede i Schweiz og Tyskland, har forbindelsen tilsyneladende været helt afbrudt. Efter genoptagelsen i 1922 omhandler flere af Remizovs spredte breve materielle vanskeligheder. Hans økonomiske situation havde altid været trøstesløs, men efter ud-

rejsen 1921 bliver den direkte fortvivlende. Nøden gav undertiden Remizov en særlig desperat opfindsomhed. Da den svenske læge og forfatter Axel Munthe i 1932 skænkede 100.000 kr. til „djurskydd och blinda lappar“, forfattede Remizov et såkaldt *Bärenbittschrift*, som han bad Madelung forelægge Munthe. Bønskriftet argumenterer for, at Remizov tildeles en vis portion af Munthes midler, fordi hans forfatterskab rummer så mange kærligt opfattede og hjerteligt skildrede bjørne. Med dette tragikomiske brev fra 1932 slutter korrespondancen.

Man kan beskrive de fremlagte oplysninger som historien om, hvordan Madelung ikke blev russisk forfatter. Rigtigere ville det måske være at betragte dem som en del af historien om, hvorfor Madelung aldrig blev nogen helt almindelig dansk forfatter. Han gjorde sin entré i den danske litteratur med en fremmedartet tematik og forblev livet igennem en kosmopolit i vor litteratur, en skikkelse af internationalt tilsnit, anerkendt af kritikken, men ikke i samme grad skattet af publikum. Skal denne særstilling forklares, må en af de væsentlige faktorer være, at Madelung som forfatter udsprang af „Vologdas litterære element“.

NOTER

- (1) Senest en udgave af Osip Mandel'stams digte (1973). – (2) F.eks. B. A. Bjalik (red.), *Russkaja literatura konca XIX-načala XX v., I-III*. Moskva 1968-1972. – (3) Vesny, Kraus Reprint Ltd., Nendeln/Liechtenstein 1968. – (4) Vesny, 1, 1904, p. III. – (5) Ny kongelig Samling 2418 2° og 2444 2° rummer manuskripter og breve. Desuden har Kgl. Bibl. forfatterens egen udklipsamling, der bl.a. rummer anmeldelser af hans forfatterskab fra 1906 og frem til hans død og eksemplarer af danske og udenlandske tidsskrifter, hvor hans ting stod offentliggjort (Udklipsamlingen nr. 94). – (6) O. Madelung, Pis'ma k V. Ja. Brjusovu, Gos. biblioteka SSSR im. V. I. Lenina, fond 386. – (7) O. Madelung, Pis'mo k V. Ja. Brjusovu, Institut mirovoj literatury im. A. M. Gor'kogo, fond 13. – (8) O. Madelung, Pis'ma k Remizovu, Gos. publičnaja biblioteka im. M. E. Saltykova-Ščedrina, fond 634. – (9) O. Madelung, Pis'mo k Remizovu, Institut ruskoj literatury (Puškinskij dom). – (10) Størstedelen af de nævnte breve er offentliggjort på originalsproget i Pis'ma A. M. Remizova i V. Ja. Brjusova k Oge Madelungu som første bind i serien Københavns Universitets Slaviske Institut, Materialer, Kbhvn. 1976. Denne udgave rummer desuden som tillæg Aage Madelungs 'Sansara' samt Remizovs og Kaljaevs oversættelse af Przybyszewskis 'Vemod' (begge værker på russisk). – (11) A. Remizov, 'Severnye Afiny', *Sovremennye zapiski*, XXX, Paris 1927, s. 233-277. – (12) A. Remizov, 'Moskva', *Novosel'e*, Paris 1949, s. 14-15. – (13) Den russiske lyriker Afanasij Fet (1820-1892). – (14) I 1905 blev Remizov sekretær for tidsskriftet *Voprosy žizni* (Livets spørgsmål, fortsættelsen af *Novyj put'*). – (15) Kgl. Bibl., Johs. V. Jensen-arkivet, I. 2. – (16) Den 4. juli 1904

sender Remizov fra Kiev sin renskrift af 'Sansara' til Madelung. – (17) Madelung oversatte derimod en anden Vologda-vens værk, nemlig Boris Savinkovs Kon' blednyj, 1909 (Leo, Den bleggule Hest. En Terrorists Optegnelser. Fra et Russisk Haandskrift ved Aage Madelung, Kbhvn. 1909.) – (18) A. Izmajlov, Pëstrye znamëna, Moskva 1913, s. 87-110. – (19) Se note 10. – (20) Efter at afhandlingen forelå i korrektur, er vi blevet opmærksom på endnu et brev fra Madelung til Remizov i Statens centralarkiv for litteratur i Moskva: O. Madelung, Pis'mo k A. M. Remizovu, CGALI, fond 420 (fra 1906).